

הערות על קונטרס 'תולדות יש"ו הנוצרי'

1234567 אוניברסיטה

'תולדות יש"ו' אוניברסיטה תלויי, הוא שמו של חיבור יהודי קדום המתאר את סיפור חייו של אותו איש "התליי", יש"ו הנוצרי. יש המשערים שחובר בתקופת התלמוד, ויש הסבורים שהוא מאוחר יותר. אולם ודאי שהוא בן יותר מאלף שנה. נוסחאות רבות לספר זה, ובגניזה הקהירית נמצאה גירסה בארכאית.¹ רוב הנוסחאות הנפוצות הן בלשון-הקודש והיו גם תרגומים לאידיש.

הצנוריה הנוצרית אסורה את הדפסתו, והוא עבר מיד ליד בהעתיקות בכתב-יד, דבר שיצר גירסאות שונות ורכות. בין היהודים בארץ אירופה היו שנагו לקרה בו בלילה עיטל' (יום הולדת יש"ו). חיבור זה היה בידי רשי' שהעתק ממנו בפיירשו על הש"ס, בסיום הציגות ציין רשי': "הכל כמפורש בספר תליית ישו".² לפי גירסה אחרת: "כמפורש בסיפור ישו".³ כוונתו לחיבור הידוע יותר בשם: 'תולדות יש"ו הנוצרי'. חיבור זה היה מוכר לעוד מרובותינו הראשוניים. רביעי אפרים מבונה כתב:⁴

"ישו... מוד שנולד במצרים, כמפורש בתולדה דישו".⁵
את הגירסה שעמדה לפניו רשי'⁶, פרסם יהאן יאקוב הולדריכוס⁷ בשנת תס"ה, על פי כתב-יד. מקור זה העתיק רבי משה סופר את 'תולדות יש"ו הנוצרי' בכתיבת-ידו וציין הערות בשולייו. הידיעה הראשונה על קיומו של חיבור זה בכתב ידו, הובאה בדרך אגב בספר שהתרעם ארבעים שנה לאחר פטירתו.⁸ אישור מוסמך יותר מסר נaldo, בנו של הכתב סופר', רבי שלמה סופר בעל 'חותם המשולש' רובה של בערגסאס, שכותב לרוב מהונגריה אודות קונטרס אשר העתיק קדוש זקני חותם סופר זיל' מעשה הנוצרי... מספר נוצרי אחד בשם יהאן יאקוב האלטראיקא, וההוא חותם אלה דברי רבי יוחנן ב'ז' בירושלים".⁹ אין פרטים על קיומו של כתב-היד המקורי כיום. בוגני הרוב יו"ט ליפה ראקאוו שליט'א מלונדון קיים העתק חלקו מכתב היד, לא מדובר בהעתיק מכל ראיון וכפי שמסר הספר בראש דבריו: "העתיק מספר תולדות ישוע הנוצרי, אשר העתיק מאור הגולה בעל החותם סופר זצוק'ל, מספר שהבר אחדר מהנוצרים ושם יהאן יאקוב אלטראיקא, והעתיקתים, מהעתיקה של כתב ידו של הגאון הנ"ל".

קונטרס יש"ו הנוצרי, מילוי חותמו, ובה הגדלת החותם במלואו, במאמרם של דוד וולינא, מהדורות וגהן, תשנ"ה.

- 1 כת"י 87-88 T באוניברסיטת קיימברידג'. ראה: גנזי שעתנער, ח"א, ניו יורק טרף"ח, עמ' 334-324.
- 2 רד"ג רביבוץ, דקדוקי סופרים, עבודה ורדה דף י"ע"א, הגהה ט. ומשם לש"ס וילנא, מהדורות וגהן, תשנ"ה.
- 3 ז"א פאנאננסקי, ספר כלימת הגוים, בתוך: הצופה מארץ הגר, בודפשט טרע"ב, עמ' 180.
- 4 א"א אורבן, ערוגת הבושים, ד (חלק המבויא), ירושלים תשכ"ג, עמ' 48.
- 5 ראה מאמרו של ח' סיימונס, סיבות לתהענית תשעה בטבת, סיני, קו, עמ' כמה.
- 6 Jon. Jac. Huldrico, Hostoria Jeschuae Nazareni, 1705 לידן, עמ' 125-6.
- 7 קונטרס ורמייזא וקהל ווינה, וינה תר"ס, מבוא גרמני, ה"ע, 4.
- 8 רשות צ' שיק, תקנות ותפלות, מונקאטש טר"נ, דף צז ע"ב (השמטה), על פי מה ש"הרוב הגאון דק"ק בערגסאסichi חיין כתב לי בענין זה".

ארכ' 224567

מתוך דברי החת"ס המתפרסמים להלן, מתרבר שהיו לו הערות על כל החיבור 'תולדות יש"ו הנוצרי'. העתקה שלפנינו קטועה באמצע, ונותרו בה רק חמיש העורות, על שלוש השורות הפותחות את החיבור. **לנוחות המיעין** הובא תחילת סיפור הדברים מתוך 'תולדות יש"ו הנוצרי' בנוסח כתה"י הנ"ל. לאחר מכן הובאו הערות החת"ס. לכל הערת כתב החת"ס 'דיבור המתחל' באות מודגשת, וכך הוועתק כאן, כפי שופיע בכתה"י. אך כדי להקל על הקורא, צוינה הפניה על ידי אות קטנה בדברי 'תולדות יש"ו'.

*

ארכ' 224567

בעזיה"

העתק מספר **תולדות ישוע הנוצרי**, אשר העתיק מאנרגולה בעל החתום סופר זצוק"ל,
מספר שחבר אחד מהנוצרים, ושמוiahן יעקב אלטריקא,
והעתקתיים מהעתקה של כתב ידו של הגאון הנ"ל.

הנה בעת^[א] מלכות הורדוס^[ב] הארי, היה איש אחד ושמו פפוס בן יהודה^[ג], והיה לו אשה אחת ושם מרין^[ד] בת קלפוס – אחות ר' שמעון הקלפוס – והוא היה מרין קודם שנשאה מגדרת שער נסיא^[ה], הנושא כדת משה וישראל^[ו]. והוא הייתה יפה מראה עד מאד, והוא הייתה משפט בנימין, ובעה פפוס לא הניחה לצאת מביתה חוצה, וסגר הדלת בעדה, כי אמר פן יזנו הפריצים עמה. ויהי היום, יום צום כיפור, עבר נגد חלונה הפרץ יוסף פנדירא הנוצרי, והוא היה יפה מראה, ובראותו כי אין איש בבייתה, הרים קולו וצעק אליה: מרין מרין, עד مت תהבי כלואה, ותהי נשקפה بعد החלון, וענתה לו: יוסף יוסף, הוציאני. והלך יוסף והביא סולם, ויצאה מרין بعد החלון, וברחו שניהם מירושלים, לבית לחם, ביום צום כיפור. ויגרו בבית לחם ימים רבים, ואין איש מכירם, וישבב יוסף את מרין, ביום צום כיפור, ותהר ותلد לו בתקופת התמוז את ישוע הנוצרי, ותהר עוד ותلد בנים ובנות. ויהי כי קרובו הימים אחר שילדו להם בני הזונונים האלה, ויבא איש אחד מירושלים לבית לחם וכשרה האיש ההוא את מרין ויכירה, וידום האיש ההוא והלך לירושלים והגיד לפפוס שמרין אשתו זינתה וילדה בנים מזרים ליוסף פנדירא הנוצרי, ויהי כשמי פפוס את הדברים האלה, וילך פפוס לפני המלך הורדוס ויבך בקול גדול ומר, ויספר לפני המלך שזינתה מרין אשטו עם יוסף פנדירא הנוצרי וילדו להם בנים ובנות מזרים, והקהל נשמע בחצר המלך ובירושלים, ויהי כאשר שמעו הפריצים מהה קרובוי יוסף פנדירא, וילכו ויבאו אצל יוסף פנדירא, ויאמרו אליו יוסף לך וברוח, כי בן מות אתה. כי נשמע הדבר בית המלך, והמלך חרה לו מאר עליך ועל בני הזונונים הנולדים לך ממנה, וילך יוסף ויקח את מרין ובניו ובנותיו וירכיבם על הגמל ויבrho מבית לחם מצרימה. ובעת ההוא ויבאו הורדוס בית לחמה, ויחפש את יוסף ומרין ובני, לרגום אותם באבנים כי נבלת עשו בישראל, ולא מצאמ. ודבר המלך יצא להרג כל ילד הנמצא בבית לחם, ויצאו הריצים, ויהרגו כל טף בדבר המלך וישוב המלך ירושלים.

ויהי בימים רבים, ויהי רעב בארץ מצרים, וילך יוסף ומרים ובניו כנענה, ויגורו בנצרי עיר מולדתו, וישנו שם ויגדל ישוע המזר הזה וילך ירושלים, וילמד ישוע בבית מדרשו של ר' יושע בן פרחיה וילמד גם מעשה מרכבה, וסוד שם המפורש ויהי היום וילך ישוע וישחק בצדור עט אוצר החכמה עם פרחיה כהונה נגיד לשכת הגזית בהר הבית, ונפל הצדור בעמק הברכה, ויחר לישוע, וישלח המצנפת מעל ראשו ויבך, ויאמרו לו הנערדים קח את המצנפת ושים על ראשך, ויען להם ישוע, הלא משה לא צוה בתורה כן, ודבורי חכמים אין בהם ממש, ועוד ישבו ר"א ור"ע ור"י בן לוי בבית המדרש מנגד, ושמעו דברי ישוע. ענה ר"א ואמר מדחיציך אוצר החכמה قولاي האי ש"מ בן נידה הוא, ריב"ל אומר בן הזונה הוא, ר"ע אמר מזדור הוא והא אית ביה. ויצא ר"ע ושאל לישוע מאי זה עיר אתה, ויאמר לו מנצרי אני ושם אבי מצרי, ושם אמי קרתת, וילך ר"ע לעיר נצרי, וישאל אל אנשי העיר אוצר החכמה אליה בית מצרי ושם אשתו קרתת, ויראו אנשי העיר אוצר החכמה לנו את הבית, וככוא ר"ע הביתה ולא מצא האיש רק את האשה בלבד, ויאמר לה ר"ע ברם מד' יצא הדבר הזה באשר שאין בעלך בבית, והנני משביעך בד' אלקינו ישראל, הגידה נא לי מה מעשיך, ואני ערב לך לעווה"ב, ותען האשה אליו השבע נא לי בשם ה' וישבע ר"ע בפיו...

הגה מבעל חת"ס זצ"ל וצ"ל, ראיתי לדושים כאן הספקות אשר נפלו... לי...

[א] הנה בעת: אם חכם הסופר, חכם הבקי בטיב לשון הקודש כראוי, היה לו להתחילה ויהי בימי מלכות הורדוס, וביותר לפि הכלל שבירדינו ויהי בימי, אינו אלא לשון צער.⁹

[ב] מלכות הורדוס: הוא היה בן יעקב אנטיפטר אדומי עבד למלך הורקנוס הזקן לבית השמנאים ומלך על ישראל, עיין פרק קמא דבבא בתרא,¹⁰ ובפרק עשרה יוחסין,¹¹ ובספר יוסיפון.¹² עיין בספר צמח דוד, מבואר שתחילת חשבון הנוצרים מתחיל משנת תשס"א,¹³ והיא היתה בתחילת מלכות ארקלוס בן הורדוס.¹⁴ ועיין מה שאכתב لكمן גבי רבינו עקיבא ורבי

9 הכוונה לדברי חז"ל, מגילה י ע"ב: "ויהי בימי אינו אלא לשון צער". למורת שהחת"ס העתיק את החיבור והעיר עליו העורות, לא היה "חכם הסופר" בעיניו. פתיחה בסגנון "ויהי בימי" במקום "הנה בעת" מתאימה יותר לסיפור חייו של אדם אשר בעטו נשפכו נהרות דם ישראל בארץ אירופה, ובועלם כלו.

10 בבא בתרא ג ע"ב: "הורדוס עבד דבית השמנאי הוה". ושם ד ע"א: "שלחו ליה, אם לא סתרתה אל הסתרו, ואם סתרתה אל תבוני, ואם סתרתה ובנית, עבדי בישא בתור דעתך מתחמלין, אם זינך עלך ספרך כאן, לא רכא ולא בר רכא, הורדוס [עבדא] קלניה מתעביד. מי רכא, מלכותא".

11 קידושין ע ע"ב: "אמר ליה ההוא בר דיניה לרבי יהודה, לדידי קריית לי עבדא דאתינה מבית השמנאי מלכא, אמר ליה, הכי אמר שמואל כל דאמר מדברית השמנאי קאתינא עבדא הוה". ופירש שם רשי: "שכל זרווע הרוגם הורדוס ועבד היה ומלך מתחיהן וקרא בניו על שם בית השמנאי, ומסתמא לאו בנות ישראל נסיב דנזוריהם הם להשיא בנותם לעבדים והוא להו כולם עבדים".

12 בספר יוסיפון, ספר שישי, פרק 43-60, יש תיאור נרחב על השתלשלות האירופים סביב חייו הורדוס.

13 רבי דוד גאנז, צמח דוד, ח"ב, אלף רבעי תשס"א: "ישוע נוצרי נולד בבית לחם יהוד, פרסה ומחזה מירושלים, בשנת ג' אלפיים ותשס"א ליצירה... ומזמן זה הוא תחילת מנין הנוצרים".

14 שם, ח"א, אף רביעי תשס"א: "ארקלוס המלך השני בבית הורדוס מלך אחריו מות אביו בשנת תשס"א".

אליעזר ורבי יהושע בן לוי.¹⁵ ואולי בעבר כך כתב ויהי בימי מלכות הורדוס, לומר שבמי אחד מבניו אחרים,¹⁶ שכולם נקראים מלכות בית הורדוס.¹⁷

[ג] פפוס בן יהודה: עיין סוף מסכת גיטין יש לך אדם שנופל זבוב לתוך כסותו ואין שותהו, זו מدة פפוס בן יהודה שהיה נועל בפני אשתו ויוצא, ופירש רשי מדה שאינה הוגנת היא, שמתוך כך, איבת נכנשת בינוּם ומזנה תחתיו, עד כאן לשונו.¹⁸

15 ב'תולדות יש"ו' שהובא לעיל נאמר כי ישוע למד בבית מדרשו של רבי יהושע בן פרחיה, ולאחר מכן מובא המעשה הבא: "זיהי היום וילך ישוע וישחק בצדור עם פרחי כהונה נגד לשכת הגזית בהר הבית, ונפל הצדור בעמק הברכה. ויחזר לישוע... ועוד ישבו, רבי אליעזר ורבי עקיבא ורבי יהושע בן לוי בבית המדרש מנגד, ושמעו דברי ישוע. ענה ר"א ואמר מדחץך قولוי הא שמע מינה בן נידיה הוא, ריב"ל אמר בן הוניה הוא, ר"ע אמר מזור הוא והוא [בן נידיה ובן זונה] אית ביה".

טיואר זה אינו מתישב עם מה שידוע במסורות ישראל. אכן, יש"ו הנוצרי היה תלמידו של רבי יהושע בן פרחיה, כפי שmobא בגמ' סוטה מו' ע"א, סנהדרין קז ע"ב. וראהתוספות שבת קד ע"ב ד"ה בן סטרא; סדר עולם זוטא, בתוך: סדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, ח"א, עמ' 196; ספר הקבלה לראב"ד, שם, עמ' 53; איגרת ר"א מלוניל, שם, עמ' 191; ספר הכוורת, מאמר שלישי, סי' ס"ה; ריט"ל מילחוין, ספר הנצחון, סי' של"ב; ריב"פ דוראן, כלימת הגויים, פ"י"א, סי' ז'; ר"י אברבנאל, פירוש לספר דניאל, מעניין הישועה, המعنין העשרי, תמר ח', ועוד.

אולם, רבי יהושע בן פרחיה לא חי בימי הורדוס. ראה מה שכתו על כך הראב"ד, ספר הקבלה שם; ריט"ל מילחוין, ספר הנצחון שם; אוצר ויכוחים, ניו יורק טרפ"ח, עמ' 106. עניין זה נידון באורך במהדורות החדרשה של 'משיחי השקר ומתנגדיהם' Mata Rab"sh המבורגר העתיד לצאת בקרוב בס"ד.

רבי יהושע בן לוי הוא אמורא שחיה אחרי תקופת התנא ורבי עקיבא, ואם כך צריך לתקן ולומר שמדובר ברבי יהושע חברו של רבי עקיבא. אך גם כך תמורה התיאור על "פרחי כהונה" הנמצאים "בהר הבית" ליד "לשכת הגזית", בעוד רבי עקיבא חי אחר חורבן הבית. וכבר עמד על כך רמב"ן, מלוחמות ה', סי' ח: "הלא דבר ידוע הוא באמת כי ענין ישוע היה בבית שני וקורות חרבן הבית נולד וננהרג. וחכמי התלמוד היו אחר החרבן, כגון רבי עקיבא וחבריו". מאידך, הדין בנסיבותו של יש"ו המובה כאן כנידון שעה בין רבי עקיבא לחבריו, מזכיר במקביל במקרים נוספים. הראב"ן בעל 'ספר המנהיג', פירוש מסכת כללה ורבת, טבריה תرس"ו, עמ' ד, כתוב: "נהלכו חכמים ז"ל על אותו הפלין, יש"ו, שהלך לפניהם בקומה זקופה ובגilio הראש... רבי אליעזר אומר מודר, ורבי יהושע אומר בר הנודה, רבי עקיבא אומר מזר ובר הנודה". מעשה זהה מובא במסכת כללה, דפ' ווילנא, דף נא ע"א; מסכת כללה ורבת, פ"ב, בריתא א'. והשוואה לכך: ר' ישמעאל חנינא ב"ר מרדכי הרופא, ויכוח והתנצלות בענין הנוצרים, חוקה ז', על מאמר רבי עקיבא במעשה של שתי תינוקות', בתוך: אוצר ויכוחים, עמ' 169.

על נקודות אלה, נראה עמד החת"ס בהערכתו אליה הפנה כאן. וחייב על דאבדין.

16 הכוונה לארקילוס בן הורדוס, כפי שהובא קודם מדברי הצמח דוד.

17 עבודה זורה ט ע"א: "מלכות יון בפני הבית מהה ושמוניהם שנה, מלכות חמונאי בפני הבית מהה ושלש, מלכות בית הורדוס מהה ושלש".

18 ניתנן צ ע"א: "תניא, היה רבי מאיר אומר בשם שהדעתה במאכל כך דעתה בנשים, יש לך אדם שנופל לתוך כסו וזורקו ואני שותהו, וזה היא מدة פפוס בן יהודה, שהיה נועל בפני אשתו ויוצא". פירש רשי: "פפוס בן יהודה בעליה של מרום מגדל נשייה היה, וכשיצא מביתו לשוק, נועל דלת בפניה שלא תדבר לכל אדם, ומהה שאינה הוגנת היא זו, שמתוך כך איבת נכנשת בינוּם ומזנה תחתיו". החת"ס השווה בין מה שנאמר בಗמרא על פי דברי רשי, למסופר ב'תולדות יש"ו' לעיל: "היה איש אחד ושמו פפוס בן יהודה, והיה לו אשה אחת ושם מרום... והיא הייתה מרים קודם שנשאת מגדרת שער נשיא... ובבעל פפוס לא הניחה

[ד] מגדלת שער נשיא: פירוש מקלעת שיער נשים, כך פירש רשי בחגיגה ד' ע"ב.¹⁹ וקצת [קשה והא] (הוא) העובדא דחגיגה היה בימי רב ביבי בר אבוי ^{אברהם} שהיה כמה שנים אחר זה²⁰ ואין מסקי בשמייה דהך מרימים, ואולי בכנוי לא איכדי (?) לנ, ועיין מסכת שבת קד ע"ב בתוספות.²¹

^{אברהם} לעת מביתה חוצה, וסגר הדלת בעודה, כי אמר פן יוננו הפריצים עמה.

לפי המובה בתולדות יש"ו, יוסף פנדירא הוא שזונה עם מרימים אשות פפוס בן יהודא. ואכן בגמרא, שבת קד ע"ב (ע"פ חסרוןות הש"ס) מצאנו שמות אלה בדיון הבא: "אמר להן רב אליעזר לחכמים, והלא בן סטרא הוציא כשפים מצרים בסרטה של ברשו, אמרו לו שוטה היה ואין מביאין ראייה מן השוטים. בן סטרא? בן פנדירא הוא! אמר רב חסדא, בעל סטרא, בועל פנדירא. בעל פפוס בן יהודא הוא אמרו סטרא? אמרו מרימים מגולא נשיא היא, כדאמרין בפומבדיתא סתת דא מבعلاה". לפי דבריו הגمرا מרימים הייתה נשואה לפפוס, כיוון שנבעלה בזנות לפנדירא וסתה מבعلاה כינו אותה 'סטרא'.

'בן סטרא', לדעת כמה מרבותינו, אינו אלא יש"ו הנוצרי. בסנהדרין מג ע"א מובא: "בערב הפטח תלאוהו לשוש הנוצרי, והכרוז יוצאה לפניו ארבעים יום קודם שהוא יוצאת ליסקל על שכישף והסתה והדיח את ישראל". ושם סז ע"א, נאמר לגבי דינו של מיסית " מביאין אותו לבית דין וסוקלין אותו, וכן עשו לבן סטרא בלבד, ותלאוהו בערב הפטח". ביארו בעלי התוספות חכמי אנגליה, סנהדרין שם: "פירוש בר (סטרא) [סטרא] – הוא יש"ו הנוצרי". וכן נאמר בפירוש הרמ"ה שם: "כן עשו לבן סטרא, יש"ו הרשע, בלבד, ותלאוהו בערב הפטח". אם כן, בן פנדירא – בן סטרא אינו אלא יש"ו הנוצרי, וכמסקנת רב שמעון ב"ד צמח דוראן הרשב"ץ, כי בן סטרא, הוא בן פנדירא, הוא יש"ו הנוצרי שדברו בו חכמים" (מגן אבות, ח"ב, סתרת אמונה הנוצרים, בתוך: אוצר ויכוחים, עמ' 121), וזהו "יש"ו הנוצרי שהזכיר בתלמוד" (קשת ומגן, דף ד ע"א).

כאמור, מבילת הזנות של פנדירא נולד יש"ז, ואכן במקרים רבים נקרא אותו איש: "ישוע בן פנטרה", או: "ישו בן פנדירא (ירושלמי עבודה זורה, פ"ב ה"ב, לפי הගירסה המובהקת בתוספות ר"ד, עמ"ס עבודה זורה, דף כח ע"א; ספר תורה האדם להרמב"ן, אות ה; חידושים הריטוב"א, מהדר' מוסד הרב קוק עמ"ס עבודה זורה, דף כז ע"ב ד"ה לא ישא; חידושים הר"ן על עבודה זורה דף כח ע"א; חידושים תלמידי רבני יונה עמ"ס עבודה זורה, דף כח ע"א ד"ה בכל; ארכחות חיים לר"א מלונייל, הלכות עבודה זורה סי' ה'; רשב"ץ, מגן אבות, ח"ב, סתרת אמונה הנוצרים, בתוך: אוצר ויכוחים עמ' 121); ישו בן פנדירא (ירושלמי שבת, פ"ד ה"ד, בגירסה המקורית; תוספתא חולין, דפוס וונציא רפ"ב, פ"ב, ה"ו); ישו בן פנדירא (מדרש איכה, מהדר' בובר, פרשה ה', ד"ה נפלת עטרת; מגילת המגלה לרבי אברהם בר חייא הנשיא, מהדר' ברלין טרפ"ד, עמ' 136; ספר הלכות גדולות, מהדר' ברלין טרמ"ח, עמ' 27; סידור רשיי, סי' ל"ז). שם זה התפתח כינויו הגנאי של אותו איש בשפת היידיש: "יושקע פאנדריך" (רש"ה ראטענברג, תולדות עם עולם, כרך שני, ברוקלין תשל"ג, עמ' תכ). בעניין זה, הובאו בספר גימטריות לר"י החסיד, פרשת יעקב אותה ז, הגימטריות הבאות: "לא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם" (דברים ז, כ), "בגימטריא [2069]: הנה ישו הממור בן יוסף בן פנדירא ובן מרימים מגולאה דנסניה". ושם אות ט': "(והיית חרם) כמווהו, שקו תשקצנו תעב" (דברים ז, כ), "בגימטריא [1986]עה"כ": כישו ממור בן יוסף פנדירא ובן מרימים מגולאה דנסניה".

19. חגיגה ד ע"ב: "רב ביבי בר אבוי היה שכיה גבוה מלאך המוות. אמר ליה לשלוחה, זיל אייתי לי מרימים מגולא שיעדר נשיא. אזל אייתי ליה מרימים מגולא דרדקי. אמר ליה, אני מרימים מגולא שיעדר נשיא אמר לי לך". פירש רש"י: "אייתי לי מרימים מגולא נשיא, הרוג את מרימים המקלעת שיעדר הנשים". ובתוס' שם ד"ה היה שכיה: "מרימים מגולא נשיא בבית שני היה, דהיתה אמו של פלוני, כדאיתא בשבת".

20. רב ביבי היה בנו של אבוי וחויבו של רבא, דור חמישי לאמוראים.

21. תוספות שם ד"ה אמרו מרימים מגולא נשיא: "הא דקאמר בפ"ק דחגיגה... משמע שהיתה בימי רב ביבי, מרימים מגולא נשיא אחרת הייתה, אי נמי מלאך המוות היה מספר לרבות ביבי מעשה שאירע כבר מזמן גדול" (ע"פ חסרוןות הש"ס). ועיין בגליון הש"ס לר"ע איגר, שם, Tos' ד"ה בן סטרא.

[ה] כדת משה וישראל: רצה בזה לפרש שמצוינו בספר הנוצרי שהעתקה זהה ממנו, כתב שם דברים הרובם בלשון לאטינית ובתוכם דבריהם הללו בלשון הקודש, וזה לשונו, הלא לא נתקדשה מרים לפפוס בביבאה, רק בכסף, ודבר תורה ביהא קונה ואם כן ישוע²² מותר היה לבוא בקהל

וכו', עיין שם.
אוצר החכמה

22 לא נמנע החת"ס מלכתחזק את שם אותו האיש במלואו: ישוע. שם זה נזכר ברמב"ם הלכות מלכים פ"י א' ה"ד; אגרת תימן לרמב"ם; ספר הרמזים לרביינו יואל, עה"ית, במדבר כג, יט; צמח דוד, ח"ב, אלף רביעי תשס"א, לעוד. יש המבאים על פי חכמי האמת, שנפש עשו נתגללה בישוע הנוצרי, שאותיותו הן אותן אותן שעשו במלואו. עיין ר' אברבנאל, משמע ישועה, המبشر השליishi, סוף נבואה ז'; פ' אברבנאל לישועה לה, י. אולם, לדובbert היה אצל היהודים הסתייגות כללית מהזוכרת שלו המלא ישוע. בספר התשבתי לד"א בחור, ערך "ישוע", כתוב על כך: "אומרים הנוצרים ממשיכם היה נקרא ישוע בצוואת מלאך גבריאל, שיושיע כל העולם מגיהנם... ולפי שהיהודים אינם מודים שהוא היה המושיע, לפיכך אינם רוצחים ^{אוצר החכמה} לקראו ישוע, והפלו בתלמוד... היה שמו ישוע, כמו שכח רם ברמב"ם בהלכות תשובה ובהלכות מלכים. וכך על פי שבכל הש"ס לא נמצא אלא ישוע – שם בכוונה חסרו העי"ן כיוון שלא הושיע את עצמו".²³ עיין זה כתוב הרשב"ץ בмагן אבות, ח"ב, סתרת אמונה הנוצרים (אוצר ויכוחים, ניו יורק טרפ"ח, עמ' 120), לפיו בשם ישוע "חסרו רבותינו ז"ל העי"ן כיוון שלא הושיע גם את עצמו". בכתיב יד של פירוש רביינו אפרים ב"ר שמשון על התורה, מובה במהדר' ירושלים תשנ"ג, ח"ב, עמ' רכג הע' ז, נאמר: "ישוע על שם ראשי תיבות ימ' שמו וזכרו, כי בתחילת קראו לו שמו ישוע' ומחרסין לו העי"ן".

עם הזמן נעלמה גם אצל הנוצרים אותן עי"ן. עיין רשב"ץ שם. עמד על כך ר' א' ממודינה, מגן וחרב, ירושלים תש"ך, עמ' 74-75: "שם העצם אשר לו, והוא ישוע, הנשאר בפיים אחוריו בהשחתת העין, ונשאר יشو... אכן ראה והפלא מהשחתת השם, שרצה שתלמידיו וכל המתאמנים בו עד היום הסירו העין וקוראים ישו... למען ישאר לדורות זכרו 'בן אדם שאין לו תשועה', בחסרון העין... גם היהודים יכולו לקרותו בלי עין... כי אין הוכחה ממש ולא מזולתו, שבשביל כך היה ישו לא אלוק' ולא מישיח, לא מציל ולא מושיע". מדבריו משמע כי היהודים נמנעו מאזכור השם ישו אף بلا אותן עי"ן, וכן מסר החותם יאיר בתשובותיו (ס"א), השגה י"ב): "המן עם מחזיקים לעון וחירוף הזורת שם הנعبد, כמו שקורין עובדיו, וכן שם אמו, וראוי להניחם על מנהגם", זאת למורת ש"מכל מקום לפי האמת אין איסור כלל... אפילו בפה, כל שכן בכתב".

לעתים מצינו רבותינו את השם ישו בתוספת גרשיים, כدرיכם בכתיבת שמות לוועדים, או כסימן של ראשי תיבות: יש"ו, כלומר, ימ' שמו וזכרו. כך אף מפורש בדברי רביינו אפרים ב"ר שמשון, שם, עמ' רטו: "ארור איש... בגימטריא ישו... ישו – נוטריקון: ימ' שמו וזכרו". כמו כן נאמר בספר תולדות ישוע הנוצרי – שם ומועד, ברסלאו תקפ"ד, עמ' 8: "שם ישוע' מורה: ימ' שמו וזכרו".

23 חסר כאן המשך העתקת הערה. כפי הנראה, רצה הסופר האנוניימי למצוא היתר הלכתי למזריות ישו, והוא קבע שمرמים הייתה מקודשת בכסף, היינו שהיא הייתה רק אロסה. אמנם נICON הואר שלפני המוסף בתולדות ישו הנוצרי, מהדורות אוצר ויכוחים, ניו יורק טרפ"ח; שם ומועד, ברסלאו תקפ"ד; הייתה מרים אロסה לאיש, יוסף פנדירא רימה אותה כאילו הוא האיש וכך הסכימה شيובא עליה. ברם, בחיבור זה של 'תולדות יש"ו' נאמר במפורש "היא הייתה מרים קודם שנשאת מגדלת שער נשיא", והיא "נשואה כדת משה וישראל... ובעה פפוס לא הניחה לצאת". היינו שהיא לא הייתה רק אロסה אלא נשואה, מミילא אין כל בסיס לניסין למצוא 'היתר' לישוע' לבוא בקהל. אף אם מצד ההלכה אפשר וישוע לא היה מழור, קבע רם ברמב"ם באגרת תימן, אגרות הרמב"ם, מהדו' מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ד, עמ' קיט; מהדו' י' שילט, ירושלים תשמ"ז, עמ' קכ: "ישוע הנוצרי שחיק עצמות, והוא היה מישראל שאף על פי שהיה אביו גוי ואמו ישראלית, העיקר בידינו, גוי ועובד הבא על בית ישראל הולך כשר, ואולם נקרוותו מוחר, להפליג בחרפתו".